

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК. “ГОРОДЧИК ДО БОГА РИДАВ...”: ДО ПРОБЛЕМИ ВИБОРУ ОСНОВНОГО ТЕКСТУ

У статті подано історію формування тексту образка В. Стефаніка “Городчик до бога ридав...”. Проаналізовано сім автографів цього твору. Встановлено орієнтовний час їх написання. Подано практичні рекомендації щодо вибору основного тексту образка “Городчик до бога ридав...” у майбутньому науковому виданні.

Ключові слова: варіант, редакція, автограф, датування, основний текст, наукове видання.

Valentyna Varchuk. Vasyl Stefanyk's "The Gardener Wailed to God...": On the problem of the basic text

The article provides the history of creation of Vasyl Stefanyk's sketch “The Gardener Wailed to God...”. The author analyzes seven autographs of this poem, and defines the approximate chronology of their appearance. The paper also contains some practical recommendations concerning the publication of this poem in the oncoming critical edition.

Key words: variant, version, autograph, dating, basic text, critical edition.

За кількістю збережених рукописних джерел тексту поезія у прозі “Городчик до бога ридав...” В. Стефаніка становить для текстолога цінний матеріал для дослідження. У фонді письменника Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігається шість автографів цього твору: Ф. 8. – № 51 (“Городчик до Бога ридає...”); № 47 (“Городчик до бога ридає...”); № 57 (“Городчик до бога ридав...”); № 58 (“Городчик до бога ридав...”)¹, № 52 (“Як коли б ридав сонечка той городчик...”); № 48 (“Під плотом коло верби городчик мужицький...”, “Городчик до бога ридає...”, “Зів’яв коло плота мужицький городчик...”). У тексті кожного з них відображено певний етап творення, що має свої менш чи більш виразні нюанси та особливості. Жоден із текстів автором не датований. Щоб вибрати серед них основний, ми спробували з’ясувати їх хронологію, залучивши до дослідження відомі та нові, виявлені нами, джерела твору.

Упорядники другого тому “Повного зібрання творів” (1949–1953) В. Стефаніка (М. Грудницька, С. Крижанівський, Й. Куриленко) за основний вибрали текст автографа № 57 [13, 42]. Однак у своїх міркуваннях щодо вирішення цієї текстологічної проблеми укладачі не були послідовними. У коментарях до листа від серпня 1897 р. зазначено, що “Поезії в прозі “Городчик до бога ридав”, “Раненько чесала волося” пізніше мали лише незначні стилістичні поправки” [14, 276]. Можливо, на час укладання третього тому упорядникам були відомі інші аргументи стосовно вирішення цього текстологічного питання або ж вони мимоволі припустилися фактичної помилки. Беручи до уваги спостереження упорядників, спробуємо висловити свої міркування щодо історії написання образка “Городчик до бога ридав...”, відображеної в текстах його шести варіантів.

Перші спроби письменника реалізувати задум цього твору та ще двох – “У воздухах плавають ліси...” й майбутнього образка “Портрет” – фіксує автограф № 51 з авторською первісною правкою. Тексти цих творів записані в такому порядку: “У воздухах плавають ліси...”, “Городчик до бога ридає...”, “Так виглядав якби над головою єго білий голуб...” [10, 1 арк.]. Вочевидь, усі три тексти створювалися в річищі єдиного творчого процесу, який супроводжувався численними виправленнями. Спочатку письменник розпочав образок “У воздухах плавають ліси...”, але не закінчив його. Відтак узявся за написання образка “Городчик до бога ридав...”, відкресливши текст попереднього горизонтальною рисою. Мабуть, створення цього образка авторові давалося

¹ Оскільки текст цього автографа ідентичний з текстом автографа № 57, ми його тут не аналізуємо.

нелегко. Він багато правив, викреслював окремі фрази й навіть речення, миттєво замінював одне слово іншим, шукаючи адекватних вербальних форм для вираження задуму. Однак цей текст також не задовольнив творче ество письменника, і він розпочав третій образок “Портрет”, який також не закінчив. Тексти автографа № 51 найповніше відбивають психологічний стан В. Стефаніка в мить творчої одержимості, що її зазнав “за один вечір” у домі А. Окуневського під час відпочинку у Сторожинці в серпні 1897 р. [14, 120]. Що ж стосується тексту “Городчик до Бога ридає...” (автограф № 51), то його, на нашу думку, треба вважати первинним серед інших п’яти варіантів розглядуваного твору.

На цьому етапі творчий порив митця не вщухає. Невдовзі він повертається до розпочатого образка “Городчик до бога ридає...”, відчуваючи особливу потребу в удосконаленні тексту саме цього твору. На окремому аркуші паперу in 8 з виштампуваними літерами “К. К. St. В.” В. Стефанік розпочав новий варіант образка “Городчик до бога ридав...”, якому в археографічному описі присвоєно № 47 [8, 1]. На першій сторінці тексту вгорі письменник поставив № 2, що, на нашу думку, вказує не просто на звичайну нумерацію сторінок, як уважали упорядники другого тому, а саме на послідовність його творення. Адже в автографі № 51 первісний текст образка “Городчик до бога ридає...” записаний також другим. Вочевидь, текст твору “У воздухах плавають ліси...”, який у творчому акті постав першим, В. Стефанік уважав на цьому етапі закінченим. Значно більше зусиль і часу він доклав до створення тексту образка “Городчик до бога ридав...”. На відміну від первісного варіанта (№ 51), новий варіант цього тексту (№ 47) мав низку стилістичних корективів (уточнень, доповнень, вставок), спрямованих на повноту вираження творчого задуму.

Варіант № 51	Варіант № 47
<p>Городчик до Бога ридає: сонечка, ой сонічка!</p> <p>Підіймесь біла рожа запросить сонічка та й хилить жмит білого цвіту понад жовте своє листе.</p> <p>Ще не набулася я на сьвіті я ще лиш біла, як сьніг біленька та й вже усихати!?</p> <p>Краями мій цвіт застиває. Чую мороз у серци моім, у тім жовтенькім квіті, що студені краї закривають.</p> <p>Вітер перли з мене зриває. Цяточка роси зійде на квіті а вітер єї стрясе а земля єї прожире.</p> <p>Стану я така як бучок отой, що коло него виростаю.</p> <p>Сонічка, сонечка! [9, 1-1 зв.].</p>	<p>Городчик до бога ридає: сонечка, ой сонечка! Астри та вони богато уміють терпіти, а вони також посхиляли голови та й ридають: сонечка!</p> <p>І біла рожа підіймає квіт та просить сонечка. Ще не докаже просьби а вже хилить жмит цвіту понад жовте своє листе.</p> <p>Каже вона:</p> <p>Ще не набулася я на цім сьвіті я ще біла, як сьніг біленька тай вже усихати!?</p> <p>Краями цвіт мій застиває. Чую мороз аж у серци, у тім жовтенькім листочку, що ще побіліти має.</p> <p>В полудне надходиш, сонце, та мене від смерти збавляєш. Лиши вже най умру, бо в ночі зорі з мене насьміхаються. Мигають очима як царівні на просту дівчину.</p> <p>Або ліпше, сонечко боже, дай найко я розцвитуся. Прийди зранку до мене та будь до ночи.</p> <p>Я зорі перейду, бо людям білою рожою зацвиту.</p> <p>Не послуhalo сонечко, а рожа схилила голову та потихоньки ридала: сонечка, ой сонечка [8, 1-1 зв.].</p>

Уже в першому абзаці, що становить собою одиничну синтаксему, спостерігаємо незначні зміни граматичного характеру: в іменній формі “до Бога” власну назву “Бог” написано з малої літери; змінено орфографічне написання слова “сонечка” в родовому відмінку – “сонечка” (спочатку було “сонічка”). Помітного ідейно-художнього увиразнення текст набув унаслідок уведення нового фрагмента-абзаца, в якому поява образу знесилених айстр поглибила драматизм зображуваного. Наступні кроки до вдосконалення текстової структури супроводжувалися трансформацією синтаксичних конструкцій, вилученням вербальних одиниць, які їх загромождали, та введенням стилістично доцільніших. У другому абзаці первісного тексту В. Стефаник удався до нанизування інфінітивних форм, які фіксують поступове розгортання дії в часі: “Підіймесь біла рожа запросить сонічка та й хилить жмит білого цвѣту понад жовте своє листє...” [10, 1]. У варіанті № 47 письменник сконденсував дію в теперішньому часі, пришвидшив її виконання: біла рожа одночасно “підіймає квіт”, “просить сонечка”. “Ще не докаже просьби а вже хилить жмит цвѣту понад жовте своє листє” [8, 1]. У словосполученні “білого цвѣту” В. Стефаник вилучив епітет, який на початку речення фігурував у словосполученні “білу рожу”. Для чіткого виокремлення в тексті варіанта № 47 прямої мови введено слова автора, а сам монолог порівняно з первісним текстом набув певною мірою художньої довершеності та структурної цілісності.

Вважаючи текст варіанта № 47 самодостатнім і викінченим, С. Крижанівський уперше опублікував його в журналі “Радянська Україна” (1941, № 2, с. 104-105). Однак у другому томі творів В. Стефаніка (1953), в упорядкуванні якого дослідник брав участь, як основний було вміщено текст варіанта № 57 [15, 3-3 зв.]. На нашу думку, у хронологічному ланцюжку творення образка “Городчик до бога ридав...” він постав третім. Порівняно з текстами попередніх варіантів (№ 51 та № 47), цей має незначні авторські доопрацювання. На цьому етапі В. Стефанік уважав варіант № 57 завершеним і надіслав близькому товаришу й наставникові В. Морачевському разом з іншими шістьма образками, розміщеними на однакових пронумерованих автором аркушах паперу. Імовірно, це був ескіз збірки “малих образків” “3 осени”, яку В. Стефанік збирався подарувати В. Морачевському на Святвечір [14, 131]. Тексти в ній мають таку авторську нумерацію: 1) “У воздухах плавають ліси...”, 2) “(Д-рови А. О.). Над его головою голуб...”, 3) “Городчик до бога ридав...”, 4) “Йшов с поля...”, 5) “Під горою коло ліса...”, 6) “(Софії М.). З хорім на двір...”, 7) “(Вацлавови). Раненько чисала волося...” [15, 7 арк.].

В автографі № 57 письменник змінив порядок розміщення нового варіанта образка “Городчик до бога ридав...” з № 2 на № 3. Вочевидь, текст мініатюри під № 2 “(Д-рови А. О.). Над его головою голуб...”, первісний варіант якого в автографі № 51 був третім, В. Стефанік доопрацював раніше, ніж текст образка “Городчик до бога ридав...”. виправивши в атографі № 57 “3” на “2”, він записав текст “(Д-рови А. О.). Над его головою голуб...” другим, а новий текст “Городчик до бога ридав...” – третім [15, арк. 2-3 зв.].

У тексті варіанта № 57 серед інших авторських корективів виразно домінує прагнення В. Стефаніка до максимального лаконізму, композиційної стрункості твору, підсилення його ритмічно-інтонаційних рис. Дія твору розгортається вже в минулому часі (ця дієслівна форма превалює в ранньому доробку письменника).

Помітні зміни, пов’язані зі скороченням тексту. Відбувається не механічне його ущільнення, а переосмислення, нове вираження окремих художніх деталей, повніше розкриття авторської ідейно-естетичної концепції. У тексті варіанта № 57 В. Стефанік вилучає фрагмент про айстри й концентрує

свою увагу на психологізації образу знедаленої білої рожі. Посилення емоційно-експресивного аспекту художнього образу здійснюється в контексті увиразнення ритмічно-інтонаційних механізмів, їх гармонізації у структурі твору. У тексті варіанта № 57 цю функцію активно виконують інверсії та прості речення. Інверсовані одиниці створюють різноманітні інтонаційні та стилістичні нюанси, ритмізують прозовий виклад. У тексті варіанта № 47 спочатку було: *“не набулася я на цім сьвіті”, “мене від смерти збавляєш”, “у тім жовтенькім листочку”, “бо в ночі зорі з мене насьміхаються”*. Унаслідок інверсування ці одиниці набули нового емоційно-експресивного вираження: *“на цім сьвіті не набулася”, “Збавляєш мене від смерти”, “листочком жовтавим”, “Бо зорі вночі з мене насьміхаються”* тощо. Важливу інтонаційно-ритмічну функцію в тексті варіанта № 57 виконують прості дієслівні речення. Вони функціонують переважно як самостійні ритмічні одиниці або ж реалізують свій інтонаційний потенціал у структурі складного речення, гармонізуючи його частини.

Низка інших виправлень, що їх зробив В. Стефанік у тексті варіанта № 57, спрямовані на емоційне увиразнення зображуваного для глибшого сприймання його читачем. Синтаксичну конструкцію *“чую мороз аж у серци”* письменник замінив метафоричною *“мороз в душу лізе”*, посиливши психологізм образу.

Варіант № 47	Варіант № 57
<p>Городчик до бога ридає: сонечка, ой сонечка!</p> <p>Астри та вони багато уміють терпіти, а вони також посихіяли голови та й ридають: сонечка!</p> <p>І біла рожа підіймає квіт та просить сонечка. Ще не докаже просьби а вже хилить жмит цьвіту понад жовте своє листе.</p> <p>Каже вона:</p> <p>Ще не набулася я на цім сьвіті я ще біла, як сьніг біленька тай вже усихати!?</p> <p>Краями цьвіт мій застиває. Чую мороз аж у серци, у тім жовтенькім листочку, що ще побіліти має.</p> <p>В полудне надходиш, сонце, та мене від смерти збавляєш. Лиши вже най умру, бо в ночі зорі з мене насьміхаються. Мигають очима як царівні на просту дівчину.</p> <p>Або ліпше, сонечко боже, дай найко я розцвитуся. Прийди зранку до мене та будь до ночі.</p> <p>Я зорі перейду, бо людям білою рожою зацвиту.</p> <p>Не послухало сонечко, а рожа схилила голову та потихоньки ридала: сонечка, ой сонечка [8, 1-1 зв.].</p>	<p>Городчик до бога ридав: сонечка, ой сонечка!</p> <p>Біла рожа підіймила квіт тай запросила сонечка. Ще просьби не доказала а вже похилила жмит цьвіту понад жовте листе.</p> <p>Каже вона:</p> <p>“Щем на цім сьвіті не набулася. Я ще біла, як сьніг біленька тай вже усихати?!”</p> <p>Краями квіт мій застиває. Мороз в душу лізе, у середний листочок найменший, що ще жовтавий.</p> <p>В полудне приходиш сонце. Збавляєш мене від смерти. Не приходи вже. Най зів'яну разом з найменшим листочком жовтавим.</p> <p>Бо зорі вночі з мене насьміхаються. Мигають очима як царівні на просту дівчину.</p> <p>Або приходи до мене зранку та будь до вечора. Най ко я розцвитуся.</p> <p>Я зорі перейду і людий витати буду білою рожою”.</p> <p>Сонечко схилило с полудня і рожа похилила голову як маленька дитина.</p> <p>Стрімголов звисала та шептала: сонечка, ой сонечка! [15, 3-3 зв.].</p>

Проте на варіанті № 57 історія творення образка “Городчик до бога ридав...” не завершилася. Надсилаючи В. Морачевському “сім образків”, В. Стефанік сумнівався в готовності їх до друку. У листі від вересня 1897 р. скаржився

наставникові: “Чую, що-м не так написав, як би-м хотів, але пропало” [14, 122]. Згодом, у листі від листопада 1898 р., він намагатиметься хоч якось пояснити свій стан постійного творчого невдоволення: “Часом не можна сказати того, що хочеться. Хіба як кому рівно, – чи хочеся, чи ні, бо будь-що скаже” [14, 154]. Вочевидь, висока вимогливість до себе як письменника, прагнення до абсолютної довершеності власних текстів зумовлювали надміру критичне ставлення В. Стефаніка до написаного. Майже всі надіслані В. Морачевському образки він згодом доопрацював, створивши їх нові редакції (чи варіанти). Образки під № 2 “(Д-рови А. О.). Над его головою голуб...”, № 4 “Йшов с поля...”, № 5 “Під горою коло ліса...”, № 6 “(Софії М.). З хорім на двір...” послугували для письменника ескізами новел “Портрет”, “Діти”, “Сама-саміська”, “Виводили з села” відповідно. Вивчаючи творчу історію образка № 7 “(Вацлавови). Раненько чисала волося...”, ми з’ясували, що пізніше він також зазнав суттєвих стилістичних доопрацювань [докл. див.: 1].

Тому в цьому випадку доречно припустити, що В. Стефанік також продовжив шліфувати образок “Городчик до бога ридав...”, аби реалізувати свій творчий задум у всій його смисловій глибині та естетичній довершеності. Упродовж вересня 1897 р. він перебував у Русові, готуючи до друку збірку поезії у прозі “З осени” [14, 122]. У процесі роботи над виданням письменник міг створити нові образки та взятися за вдосконалення тих, у готовності до друку яких сумнівався. Припускаємо: у цей час В. Стефанік розпочав новий варіант образка “Городчик до бога ридав...” або ж принаймні виник задум його написання.

У фонді В. Стефаніка під № 52 зберігається аркуш паперу in 8 із правками та доповненнями. На одній його сторінці розміщено текст образка під заголовком “У місячнім світлі”, на другій – розпочато одну з редакцій образка “Городчик до бога ридав...”, що починається словами “Як коли би ридав сонечка той городчик” [11, 1-1 зв.]. В. Стефанік писав ці тексти майже одночасно, про що свідчать однакові каліграфічні особливості почерку та відтінки чорнила. Можливо також, що вони належать до одного акту творення. Аркуш паперу, на якому записані тексти, знизу дуже пошкоджено, а тому не можемо однозначно стверджувати, що письменник спочатку завершив текст редакції “У місячнім світлі...”, а потім розпочав нову редакцію образка “Городчик до бога ридав...”. На жаль, жоден із текстів автографа № 52 не датовано. Упорядники другого тому вважали, що текст “У місячнім світлі...” – це рання редакція образка “Вночі”, який має авторську дату “VI. 1897”. Отже, тексти “У місячнім світлі...” та “Як коли би ридав сонечка той городчик...” написано приблизно у травні 1897 р. На думку дослідників, у цей час В. Стефанік повністю завершив роботу над образком “Городчик до бога ридав...” [13, 191]. З огляду на висловлені міркування, такий висновок видається дещо поспішним і малоаргументованим.

У процесі студіювання епістолярію В. Стефаніка нашу увагу привернув лист, адресований письменником В. Морачевському у вересні 1897 р. Перед нами – миттєва фіксація вражень, викликаних спогляданням В. Стефаніком нічної ідилії в рідному Русові, а ще більше – потребою поділитися ними з витонченим естетом і другом. Особливість цього листа в тому, що він містить прямі перегуки з текстом автографа № 52 “У місячнім світлі”. В обох художніх структурах спостерігаємо промовисті збіги в образній системі, однакові чи подібні стилістичні елементи, схожість авторської манери викладу, настроєвої тональності текстів тощо. Подекуди помітні суттєві текстологічні збіги.

Вочевидь, перед нами черговий приклад “декламації нервів або новеліста, що хоче новелу написати” [14, 215], перший етап утілення авторського задуму, який згодом повніше реалізується в нових текстових структурах (редакціях,

варіантах). На підставі згаданого листа В. Стефаніка до В. Морачевського та подібних зовнішніх прикмет обох текстів автографа № 52 (почерк, відтінок чорнила) припускаємо, що їх було створено не раніше вересня 1897 р. Імовірно, до вдосконалення тексту образка “Городчик до бога ридав...” В. Стефанік повернувся знову, засумнівавшись у готовності тексту варіанта № 57, який надіслав В. Морачевському в серпні 1897 р.

Розпочатий текст нової (автограф № 52), що складається з п’яти речень, записаних одним абзацом, справляє враження мимохідь зафіксованого чорнового ескізу з деякими виправленнями. Письменник неначе вперше вербалізує творчий задум майбутнього образка “Городчик до бога ридав...”, абстрагувавшись від його попередніх текстів, що мали одиничний художній образ – білу рожу. У п’яти реченнях лаконічно окреслено страждання вже трьох квіток (зелений барвінок, жовтий гвоздик, біла півонія), які просять сонечка в городчику, “що в кутику сперся” [11, 1 зв.].

Автограф № 52

Як коли би ридав сонечка той городчик, що в кутику сперся. Зелений барвінок по землі стелиться, жовтий гвоздик, що по тернині у гору ся знімає, біла півонія, що на вишню ся похилила. Сонечка ридають, ой сонечка. Вітер спадає з листом оріховим та барвінок до землі липне, гвоздик на тернину опадає, півонія вишни на[шіптує]. Безсильні, їм би сонечка, ой сонечка [11, 1 зв.].

Черговий етап роботи В. Стефаніка над текстом образка “Городчик до бога ридав...” фіксує автограф № 48, в якому вміщено три варіанти цього твору¹. Вони мають численні правки та доповнення й розташовані на двосторонньому аркуші паперу в такій авторській послідовності: 1) “Під плотом коло верби городчик мужицький”, 2) “Городчик до бога ридає”, 3) “Зів’яв коло плота мужицький городчик” [9, 1 арк.]. Писалися ці варіанти, очевидно, в один прийом і в одному часовому проміжку з текстами автографа № 52, на що вказують каліграфічні особливості почерку та відтінок чорнила. Не задовольнившись початим текстом, письменник відкреслює його рискою й починає новий, а не закінчивши його, переходить до наступного. Третій, як видно з автографа, був завершений, але текст повністю не зберігся. Стефанікознавці (В. Лесин [6], Г. Вєрвєс [2], М. Грицюта [3]) розглядають текстові варіанти автографа № 48 як поетапну художньо-стилістичну суб’єктивізацію письменником художнього матеріалу, що стала наслідком впливу на нього модерністичної літератури.

Особливість текстів автографа № 48 – акцент на художніх деталях, які відображають реалії повсякденного життя, використання елементів фольклорної поетики. З кожним наступним варіантом їх кількість збільшується, чіткіше прочитується ідейно-художній підтекст, який набув нового авторського вираження. Уже початок першого варіанта автографа № 48 засвідчує прагнення митця об’єктивізувати свій художній малюнок: за допомогою обставини місця “під плотом коло верби” В. Стефанік локалізував дію, за допомогою епітета “мухицький” надав зображуваному соціального забарвлення. Уперше в тексті цього варіанта помітні впливи української народної пісні, які позначилися на використанні письменником її традиційної образної системи. Показовий у цьому випадку останній фрагмент твору, де В. Стефанік намагається змалювати образ верби в усій повноті його естетичного та символічного вираження. Письменник пробує віднайти художні вирази, які би повною мірою відтворювали його сприйняття та розуміння цього глибинного національного образу. Спочатку В. Стефанік записав: “Під плотом тулиться верба, кидає на него сухе листє”. Потім “на него” закреслив [9, 1].

¹ Надалі їх позначатимемо: варіант А, варіант Б, варіант В відповідно.

Не задовольнившись написаним, перекреслив увесь фрагмент чотирма скісними рисками й розпочав новий варіант образка “Городчик до бога ридав...” (варіант Б). Його текст складається із шести коротеньких речень, структурованих у п’ять абзаців. Початок такий самий, як у варіанті № 47: “Городчик до бога ридає: сонечка, ой сонечка”. Наступні п’ять рядків – художньо-стилістичне доопрацювання тексту варіанта А з деякими доповненнями та уточненнями:

Варіант А	Варіант Б
<p>Під плотом коло верби городчик мужицький. Барвінок стелиться землею, жовті гвоздики бадиле похилили а біла півонія почервоніла.</p> <p>Сонечка, ой сонечка ридає мужицький городчик [9, 1].</p>	<p>Городчик до бога ридає: сонечка, ой сонечка.</p> <p>Зелений барвінок землею стелиться, синого квіту не має. Жовтий гвоздик до плота тулиться, квіт усихає.</p> <p>Біла півонія до вишні хилиться тай застиває.</p> <p>Сонечка, ой сонечка!</p> <p>Вітер спадає з верби і листя сухе спадає [9, 1].</p>

Прикметна особливість тексту варіанта Б – ритмічна єдність чотирьох синтаксем, кожна з яких можна умовно розділити на дві частини: у першій – подано художній браз у дії, у другій – констатацію його психологічного стану:

<ol style="list-style-type: none"> 1. Зелений барвінок землею стелиться 2. Жовтий гвоздик до плота тулиться 3. Біла півонія до вишні хилиться 4. Вітер спадає з верби 	<p>синого квіту не має. квіт усихає. тай застиває. і листя сухе спадає.</p>
---	---

Цей варіант хоч і не було закінчено, однак він засвідчує важливість для В. Стефаніка ритмічно-інтонаційної організації тексту як міцної основи для формування повноцінної жанрової структури – поезії у прозі.

Вважаємо, що на посилення соціальної домінанти у текстах автографа № 48 вплинули тривале перебування В. Стефаніка в рідному Русові, а також поради та заохочення О. Кобилянської. Особливо активно вони листуються впродовж 1898 р. В інформаційно та емоційно насичених кореспонденціях – жваві дискусії на творчі й політичні теми, обмін літературними “новинками”, поетичні розважання з приводу побаченого або почутого тощо. Захоплена “новелками” В. Стефаніка, що їх О. Маковей надрукував у “Літературно-науковому віснику” (1898 р., т. II, кн. 5), О. Кобилянська безупинно наполягає: “Ви пишть, як і самі кажете, лиш для народу, але пишть... ніхто з наших письменників не має такі народні струни при своїй арфі, як Ви...” [4, 371-372]; або: “Але Ви пишть лиш з народного життя... В мене є багато подібного до Вас” [4, 373]. Справді, листи В. Стефаніка цього періоду рясніють соціально-психологічними замальовками. Серед них – ескізи його майбутніх новел “Вечірня година” [14, 133-135], “Лан” [14, 148], “Новина” [14, 150, 160-161], “Стратився” [14, 151-152]. Два останні подано в листах до О. Кобилянської від 14 жовтня та 20 жовтня 1898 р. [14, 150-152]. Прикметно, що в окремих епістолах В. Стефаніка, адресованих О. Кобилянській у цей час, спостерігаємо художні інкрустації до образка “Городчик до бога ридав...”. У листі від червня 1898 р., стривожений картинами голоду в покутських селах, він особливо переймався долею дітей: “По селах май і голод. Люди похожають якісь такі як дитина, що єї мама виб’є... Малі діти бувають спухлі. Вигріваються на сонці, коло овець і не граються. Часом

баранчик підскачить і якесь світильце засвітить в очах дитини, але пропадає, і сидить воно собі дальше, як квітка непідоляна...” [14, 139]. У листі до адресатки від жовтня 1898 р. В. Стефаник знову з розпачем пише про голод у студених селянських домівках: “В хатах біда і трохи радості. На печах діти і трохи хліба межі ними і багато страшних байок та снів. Осінь грає тим хатам по сухім листю, як обдертий грач на заржавілих струнах... Тоді я чую могутчу музику і хатів, і дітей, і осени. Як з твердої скали добивається з осіннього сумерку просьба: “Сонця, сонечка, ой дайте!” [14, 152]. У цій епістолі письменник майже дослівно повторив звертання до сонця, яке, хоч і з незначними варіаціями, функціонує в усіх редакціях образка “Городчик до бога ридав...”.

Та лише в текстах автографа № 48 воно введене в контекст авторських соціально-психологічних рефлексувань, завуальованих модерною квітковою символікою.

В. Стефаник був не єдиним з літераторів, хто використовував її для вираження власних ідей та морально-етичних поглядів. Сучасник письменника Марко Черемшина у своїй поезії у прозі “Заморожені фіалки” порівняв долю зраджених дівчат із зів’ялими від морозу фіалками. 1905 року Олександр Олесь створив поезію “Айстри”, в якій також наповнив соціальним змістом образи однойменних квітів.

На нашу думку, тексти автографів № 52 (“Як коли би ридав сонечка той городчик..”, “У місячнім світлі...”) та № 48 (“Під плотом коло верби городчик мужицький...”, “Городчик до бога ридає...”, “Зів’яв коло плота мужицький городчик...”) засвідчують новий етап роботи В. Стефаника над образком “Городчик до бога ридав...”. Опрацювання тексту цього твору в новому ідейно-художньому ракурсі він розпочав, гадаємо, наприкінці 1897 р., на що вказують тексти автографа № 48 та лист письменника до В. Морачевського від вересня 1897 р. Очевидно, творчий процес над ним тривав й упродовж першої половини 1898 р. у річищі підготовки до друку збірки “малих образочків” “З осени”. На жаль, це видання з невідомих і сьогодні причин не побачило світ.

Незавершеним залишився також образок “Городчик до бога...” в його новому ідейному осмисленні. Останні штрихи творчої роботи над ним закарбував текст варіанта В, уміщений в автографі № 48. В. Стефаник розпочав його з констатації драматичного факту: “Зів’яв коло плота мужицький городчик..” [9, 1 зв.]. Ця синтаксема – стилістичне доопрацювання письменником першого речення варіанта А автографа № 48: “Під плотом коло верби городчик мужицький...”. Спочатку місце події письменник уточнив ще однією обставиною “у кутику”, яку він використав у першому реченні варіанта № 52. Однак відразу цю фразу закреслив. У наступному реченні митець поступово розгортає сумну драму “мужицького городчика”, мазками торкаючись долі його мешканців: “Жовтий гвоздик похилився до зеленого барвінку тай біла півонія склонилася... [9, 1 зв.]”. Драматизм зображуваного ще більше посилює наступний фрагмент тексту, записаний окремим абзацом: “Вітер спадав з верби і сі за собою провадив, аби розвіяти зелений барвінок, аби гвоздик поламати та й півонію...” [9, 1 зв.]. Особливо відчутний у цьому абзаці емоційно-психологічний акцент на семантичному образі верби, яку захопив у полон вітер, щоб використати у своїх руйнівних намірах. У контексті авторського тлумачення цей алегоричний образ набуває виразної фольклорної конотації: відтворює стан смутку, безпорадності і глибокого розпачу фіксацією проникнення у глибини індивідуального внутрішнього світу особистості. Прикметно, що перші художні штрихи наведеного фрагмента спостерігаємо у згаданому вже листі В. Стефаника до В. Морачевського від вересня 1897 р. У рефлексивно-мальовничому описі – дворянкова авторська заувага: “З-під ніг

мені вітер займив листок вербовий, десь займив, займив. Ба де він завтра буде, той листочок?” [14, 121]. У тексті “У місячнім світлі...”, який разом з текстом “Як коли би ридав сонечка той городчик...” уміщений в автографі № 52, цей фрагмент набув дещо іншого художнього вираження: дівчина “*губами вимикала червоний квіт. Вітер визбирував і тікав у верби з тим квітом...*” [11, 1]. Найпомітнішої стилістичної варіації та синтаксичної трансформації цей фрагмент зазнав у текстах автографа № 48 – трьох варіантах образка “Городчик до бога ридав...”.

Варіант А	Варіант Б	Варіант В
“Під плотом тулиться верба кидає на него сухе листе” [9, 1].	“Вітер спадає з верби і листя сухе спадає...” [9, 1].	“Вітер спадав з верби і єї за собою провадив, аби розвіяти зелений барвінок, аби гвоздик поломати та й півонію...” [9, 1зв.].

Виразні ідейно-образні перегуки спостерігаємо в текстах листа від вересня 1897 р., в образку “У місячнім світлі...” (автограф № 52) та в тексті варіанта В “Зів'яв коло плота мужицький городчик...” (автограф № 48), на котрому, ймовірно, спинилося творче перо В. Стефаніка. В усіх трьох текстах функціонує поетичний образ дівчини, в якому органічно злилися потужний почуттєвий струмінь митця-лірика та пильного спостерігача навколишнього життя.

Фрагмент листа до В. Морачевського від вересня 1897 р.	“У місячнім світлі...” (автограф № 52)	Варіант В (автограф № 48)
У коморі сіє наша наймичка муку та й співає... Сито падає, а дівчина хилиться на підлогу, а місяць робить з неї файну коханку свою. Лиже єї по червоних губах та по чорнім волосу. Толочить по волосу, як по траві шовковій, а ссе червоні губи, як мотиль білий червоний цвіт висисає. Спить собі наймичка і рожевий квіт єї маленьку долю покриває...” [14, 121].	Сиділа біля корчика білої рожі. Коло ніг хиталися астри. Один тримала у руках і губами вимикала червоний квіт <...> Срібні проміні сповзали з єї чорного волося і спадаючи в'язалися з тими ночами, що давно, давно проминули. Склонила голову і нагадувала собі одно по другім...” [11, 1].	“Літі дівчина квіти зривала, барвінок золотила та сьміялася в городчику. Збирала до купи усі гвоздики і проти сонця ставила та й барвінкови співала, півонію до губів тулила... Як сонечко, як сонечко... Мотилі зліталися разом з проміннями та говорили барвою своєю за ті чуда, що далеко, далеко за мужицким городчиком...” [9, 1 зв.].

Прикметно й те, що під час творення художньо-психологічного портрета своєї героїні В. Стефанік застосовує також подібні художньо-вербальні формули з різними стилістичними відтінками. У тексті образка “У місячнім світлі...” дівчина, тримаючи в руках одну айстру, “*губами вимикала червоний квіт*”. У тексті варіанта В (автограф № 48) – “*півонію до губів тулила*”. І в тексті листа, і в тексті варіанта В (автограф № 48) – згадка про мотилів. У тексті листа цей художній образ функціонує у складі поширеного порівняння: місяць ссе червоні губи дівчини, “*як мотиль білий червоний цвіт висисає*”. У варіанті В (автограф № 48): “*Мотилі зліталися разом з проміннями та говорили барвою своєю за ті чуда, що далеко, далеко за мужицким городчиком...*”. Образ білої рожі,

який функціонує у варіантах № 51 та № 47 образка “Городчик до бога ридав”, письменник використав на початку образка “У місячнім світлі...” (автограф № 52): “Сиділа біля корчика білої рожі...”.

Нове ідейне вираження тексту образка “Городчик до бога ридав...” супроводжувалося новими засобами його інтонаційно-ритмічної організації. Особливо це помітно в тексті варіанта В (автограф № 48). Його стрижневий композиційний елемент – рефрен – триразова художньо-інтонаційна варіація ключової фрази “**Сонечка, ой сонечка**”, яка функціонувала в попередніх текстових варіантах. У варіанті В (автограф № 48) рефрен виконує різні стилістичні функції: прохання (“*Сонечка, ой сонечка...*”), порівняння (“*Як сонечко, як сонечко...*”), уточнювальної обставини (“*Аж під сонечком...*”), надаючи художній структурі виразної експресії та лірично-мелодійного звучання. Подібну схему композиційної організації тексту В. Стефанік згодом використає в образку “Ользі присвячую”.

Отже, на підставі інформативних фактів, зафіксованих в епістолярії В. Стефаніка, художньо-стилістичних, текстологічних спостережень над рукописами шістьох варіантів образка “Городчик до бога ридав...” узагальнимо свої наукові розсліди з історії написання цього твору. Художньо-стилістичні, ідейно-образні особливості текстів: листа В. Стефаніка до В. Морачевського від вересня 1897 р., автографа № 52, автографа № 48 засвідчують належність їх до одного емоційно-настрійового стану, в якому перебував В. Стефанік під час пошуку адекватних вербальних формул та текстової структури для реалізації творчого задуму образка “Городчик до бога ридав...” у його новому ідейно-стильовому вираженні. У цьому випадку закономірні художньо-поетичні та ідейно-образні перегуки зазначених текстових свідчень творчої роботи письменника над майбутнім твором. На нашу думку, тексти шести відомих на сьогодні варіантів образка “Городчик до бога ридав...” постали в такому хронологічній послідовності:

1. “Городчик до бога ридає: сонечка, ой сонічка...” (автограф № 51).
2. “Городчик до бога ридає: сонечка, ой сонечка!...” (автограф № 47).
3. “Городчик до бога ридав: сонечка, ой сонечка...” (автограф № 57).
3. “Як коли би ридав сонечка той городчик...” (автограф № 52).
4. “Під плотом коло верби городчик мужицький...”
5. “Городчик до бога ридає: сонечка, ой сонечка...”
6. “Зів'яв коло плота мужицький городчик...”

Приблизний час написання перших трьох варіантів – серпень 1897 р. – перебування В. Стефаніка у Сторожинці. Новий етап роботи над образком “Городчик до бога ридав...” (автограф № 52 та № 48) письменник, імовірно, розпочав у вересні 1897 р. і продовжив на початку 1898 р. Останні штрихи творчої праці письменника над образком “Городчик до бога ридав...” фіксує текст варіанта В (автограф № 48). Він хоч і не був завершений, однак зберігає його хронологічно останню творчу волю. На думку М. Прохорова, “остаточний” означає такий результат роботи автора, у якому твір доведено ним до вищого рівня досконалості. Але текст, який є результатом останнього етапу роботи, може й не бути найвищим досягненням автора, і ми не стверджуємо його ідеальності: у більшості випадків у ньому реалізувалася лише хронологічно остання творча воля автора” [7, 39].

Основним (але не хронологічно останнім), на нашу думку, слід уважати текст варіанта № 57 “Городчик до бога ридав...”. Серед шести інших він – найдосконаліший в художньо-стилістичному та структурно-змістовому аспектах. Саме його В. Стефанік разом з іншими шістьма образками надіслав у серпні 1897 р., вважаючи завершеним та готовим до друку. Упорядникам

майбутнього видання творів В. Стефаника у примітках до образка “Городчик до бога ридає...” необхідно вказати чинники, що зумовили подальшу роботу письменника над його текстом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варчук В. Проблема вибору основного тексту поезії у прозі Василя Стефаника “Раненько чесала волосся...” // *Літературознавчі обрії*: Праці молодих учених. Вип. 18. – К.: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2010. – С. 223-228.
2. Вервес Г. Владислав Оркан і українська література: Літературно-критичний нарис. – К.: АН УРСР, Ін-т літератури Т. Г. Шевченка, 1962. – 187 с.
3. Грицюта М. Художній світ Василя Стефаника. – К.: Наукова думка, 1982. – 199 с.
4. Кобилянська О. Твори: У 5 т. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1962–1963. – Т. 5: “За ситуаціями”. Статті та спогади. Автобіографії. Листи. – 767 с.
5. Крижанівський С. “Поезії в прозі” Василя Стефаника // *Радянська Україна*. – 1941. – № 2. – С. 100-105.
6. Лесин В. Творчість Василя Стефаника (Ідейно-творчі шукання письменника. Новелістична майстерність). – Львів: Вид-во Львівського університету, 1965. – 214 с.
7. Прохоров Е. Текстология (Принципы издания классической литературы). – М.: Высшая школа, 1966. – 226 с.
8. Стефаник В. “Городчик до бога ридає...” // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ІЛ). – Ф. 8. – Од. зб. 47. – 1 арк.
9. Стефаник В. “Під плотом коло верби городчик мужицький...”, “Городчик до бога ридає...”, “Зів’яло коло плота мужицький городчик...” // ІЛ. – Ф. 8. – Од. зб. 48. – 1 арк.
10. Стефаник В. “У воздухах плавають ліси...”, “Городчик до бога ридає...”, “Так виглядав...” (перша редакція новели “Портрет”) // ІЛ. – Ф. 8. – Од. зб. 51. – 1 арк.
11. Стефаник В. “У місячнім світлі...”, “Як коли би ридав сонечка той городчик...” // ІЛ. – Ф. 8. – Од. зб. 52. – 1 арк.
12. Стефаник В. Копія рукописної збірки, виконана Васиєм Стефаником // ІЛ. – Ф. 8. – Од. зб. 58. – 9 арк.
13. Стефаник В. Повне збір. тв.: У 3 т. – К.: Ви-во АН УРСР, 1949–1954. – Т. 2: Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади. – 223 с.
14. Стефаник В. Повне збір. тв.: У 3 т. – К.: Ви-во АН УРСР, 1949–1954. – Т. 3: Листи. – 328 с.
15. Стефаник В. Рукописна збірка творів // ІЛ. – Ф. 8. – Од. зб. 57. – 8 арк.

Отримано 23 березня 2011 р.

м. Київ

Дяченко Михайло (Марко Боєслав). Поезії / Передмова Тараса Салиги; примітки Ірини Яремчик, дизайн Інги Супрунюк. – Серія “Розсіпані перли”. Кн. II. – Ужгород: Гражда, 2011. – 408 с.

У своїй новій авторській серії “Розсіпані перли” Т. Салила познайомив нас із важливими письменниками “другого ряду”, зокрема з Михайлом Дяченком (Марком Боєславом). Від природи обдарований поетичним талантом, у юності він мав велике бажання зростати професійно; освічений юнак із Підкарпаття, уже в 1934 р. добре орієнтувався в політичному й літературному житті Галичини. Молодий автор і сам розумів вади своєї поезії – версифікаційну спрощеність, недостатній рівень образно-мовної естетики, культури строфи тощо, і прагнув її вдосконалювати. Пізніше його поезії наповняться імперативами, закличками, бо це був час героїчних вчинків і смертей, присяг та ушлявлення героїв. У цього поета-націоналіста, воїна УПА ще не зовсім вправні вірші, але в них звучить молитовна любов до України, її народу, її історії... Поетична творчість Михайла Дяченка – мов “збагачена руда”: з довершеними образами, промовистими метафорами, афористичними фразами, витонченою ритмікою нефальшивого пафосу, їдкої сатири, художньо-естетичних описів.

С.С.